

Jørgen Primdahl, Erling Andersen, Sara Folvig, Nicoline Veggerby og Per Stahlschmidt

Landbrug og landskab på Samsø – 1. udkast, 3. februar 2025

Baggrundsnotat til møder omkring Helhedsplan for Samsø

Dette er en revideret udgave af første udkast fra februar 2025. Der tilføjet forskellige analysekort samt indkomne forslag og lettere revision af områdeinddelingen

1. Indledning

Den 4. december 2024 blev processen med at udarbejde en helhedsplan for Samsø skudt i gang med et offentligt møde. Forud var landmændene, der havde deltaget i en interviewundersøgelse, blevet orienteret om hovedresultaterne. De kommende måneder vil der blive afholdt fire tematiske workshops med eksperter udefra og derefter en række workshops, der vil dreje sig selve planudarbejdelsen. Dette notat skal ses som et baggrundsnotat for dette arbejde.

Arbejdet med helhedsplanen er delvis finansieret under det såkaldte Plan22+-program. Projektets formål er at udvikle konkrete fremgangsmåder for en langsigtet klimafokuseret kommunelægning på Samsø. Mere konkret og set fra et Samsø perspektiv handler det om at tænke klima, energi og arealanvendelse bedre sammen med løsninger, der kan forbedre kommuneplanen og skabe et godt grundlag for de arealomlægninger, som der i Trepartsaftalen lægges op til.

Notatet foreligger her i et første udkast og vil frem til maj, hvor selve planudarbejdelsen starter, blive løbende udbygget. I denne udgave er der lagt vægt på resultater fra interviewene af landmændene, fordi det er deres arealer, det især handler om. Der vil komme mere om den kommende omlægningsplanlægning i relation til havmiljøet, som netop er skudt i gang, og der vil komme mere om potentielle indsatsområder efterhånden som de tematiske workshops skrider frem. Endelig vil der på de offentlige møder der efterfølger temaworkshopsene ind imellem blive stillet spørgsmål, hvor svarene vil blive bygget ind i notatet

Tak til landmændene for at deltage i interviews og tak til Samsø kommune og Energiakademiet for materiale og andre bidrag. Tak til de tre studentermedhjælpere, Patrik Kristensen, Liv Øverby og Nicoline Veggerby for stor hjælp med interviewundersøgelsen. Vi fra KU står til ansvar for eventuelle fejl og mangler og modtager gerne kommentarer på jpr@ign.ku.dk.

2. Landskaberne på Samsø

”Horisontlinen har alle de elementer vi ønsker: en flad strand, en bred forstrand, klinter i gult, bløde bakkelinier med noget højt, en vindmølle, husprofiler, bakkeryg med træer, en gammel mølle og enlige træer, en kirke, en vældig flagstang, endnu en kirke – og yderst henne spiret fra hovedbygningen og skovene og igen strandeng og vand og sejl og rutebåde”

Sådan skriver den nyligt afdøde digter Vagn Steen (1987, s. 290-291) i *’Østjylland’*, en af Gyldendals 10 Danmarksbind. Han er kravlet op ad de mange trin til toppen af Vesborg Fyr og ser sig horisonten omkring: Et fortættet billede af det danske landskab med dets mange komponenter og former.

Vagn Steen er ikke alene i sin begejstring for Samsø. I *De Danskes Øer* bruger Acton Friis og Johannes Larsen hele 100 sider på Samsø. Her indføres læseren i øens historie i bredeste forstand – natur- og kulturhistorie inklusive de mange myter om øens fortid og lyriske tekster, både fra den danske litteraturhistorie og fra lokal poeter. Disse beskrivelser suppleres med sansede oplevelser i tekst og billeder samt afsnit med faktuelle oplysninger om Samsø, som den var i først i 1920erne, hvor de to herrer besøgte øen. Deres rundtur på øen slutter i Ballen. Her gives denne beskrivelse, hvori der indsniger sig et lille ’men’, et men

som vi på vore ture i 2024 også på forskellig vis er stødt på flere gange, når det handlede om turismen:

”Den lille by er ganske smuk med sine mange haver og alleer, men er nu stærk besøgt af sommerturister. Dens fortrinlige hotel bospiste i fjor ikke mindre end hundrede gæster og konkurrerer således stærk med den nærliggende Brundby. Et af de ejendommeligste og smukkeste steder i byen er den indre del af dens gamle havn med den fine gammeldags vindebro og det nærliggende smukke købmandshus”

Johannes Larsens mange landskabstegninger fremhæver især to træk ved Samsøs landskaber. For det første landsbydyllerne med de gamle huse indpakket i frodig havevækst. Bakkede landskaber stort set uden trævækst er det andet udbredte motiv – landskaber der siden 1920’erne er blevet mere lodne, bevokset med hegn, småskove og anden vegetation.

Figur 2.1 Johannes Larsens tegning af landskabet sydvest for Koldby Mølle 1922 (Friis og Larsen 1962, s.17)

Til de omtalte beskrivelser kan vi føje nogle få bemærkninger til Samsøs landskaber. I forhold til de fleste intensivt dyrkede landbrugsområder i Danmark er skalaen mindre – markerne er mindre, ofte klart markerede med diger og levende hegn og meget tit i bølget til bakke terræn, der både giver udsyn og lukkede landskabsrum. Mosaikker af opdyrkede marker, små og store bevoksninger, små og store vedvarende græsarealer karakteriserer de fleste områder. Gamle, store træer hører med til landskaberne på Samsø, Både i det åbne land og i landsbyerne. Der mangler imidlertid yngre træer, ligesom mange vejforløb med fordel kunne gives med karakter og mere liv ved plantning af vejtræer. Måske som en idé kunne man overveje at markere gamle sogneskel med træer.

Som andre steder i landet er landbyerne særdeles velplaceret i forhold til terræn og lavbund. Hovedparten fremtræder relativt intakte uden at være forstyrret af nyere

omfartsveje, omend ikke alle landsbyer kan smykke sig med fine afgræsninger og 'indgange' til byen.

Samsø er et kendt sted i Danmark og dermed et sted i mange danskeres bevidsthed. Det kan man forvisse sig om ved at cykle en tur rundt i Samsøs landskaber på en sommerdag. Uanset vejret og hvor man cykler, vil man støde på mange besøgende – gående, cyklende og kørende. Turister, som sikkert er kommet til øen af flere grunde, der kan handle om badeliv, god mad og fælles oplevelser med familie og venner, men som måske frem for alt handler om Samsøs varierede landskaber og rige natur. Om et levende landskab, hvor der bliver produceret en sammensat buket af fødevarer, hvor kulturhistorien konstant viser sig i forskellige former som gravhøje, kirker, gamle intakte vindmøller, velbevarede landsbyer, forskellige landbrug og dyrkningssystemer, og endelig hvor store sammenhængende overdrev og heder, naturrige skove og storslåede strandengsområder byder på naturoplevelser. Vi er overbeviste om, at en meget vigtig grund til Samsøs værdi som bo- og besøgssted skyldes øens levende landskaber og rige natur. I næste afsnit ser vi nærmere på landskabernes dannelse og deres aktuelle indhold.

3. Geologien, naturområderne og landskabstyperne

I miljøministeriets beskrivelser af de geologiske interesseområder i Danmark er der to områder fra Samsø, Nordby Bakker og Stavns Fjord.

Nordby Bakker er et markant randmorænelandskab, som især er blevet formet af to fremstød under sidste istid. Det første (og største) fremstød kom for lidt over 20.000 år siden fra nordøst og formede en række sø-nv-vendte bakker mens det andet fremstød kom få årtusinder senere op fra sydøst, det såkaldte ungbaltiske fremstød. Her blev der efterladt bakkeelementer i den modsatte retning, sv-nø. Selv om det sidste fremstød overlejer det første kan man stadig erkende disse to fremstød, som det vises på figur 3.1. Efter isens tilbagesmeltning blev området påvirket af erosion, landhævning og kystdynamik. Ved kysten findes et meget fint kystprofil hvor aflejringer fra de forskellige fremstød kan se. Ifølge beskrivelsen (Larsen og Kronborg 1994, s. 192) har Nordby Bakker "... stor geologisk interesse bl.a. på grund af den tætte sammenhæng mellem landskabsformerne og klitprofilernes strukturelle opbygning.". Det anbefales, at der ikke gennemføres kystsikring, og at skovrejsning i bakkerne undgås.

Figur 3.1 De to bakkeretninger i Nordby, de grønne er fra det første fremstød, de røde blev dannet senere

Stavns Fjordområdet er medtaget i de nationale geologiske interesser, fordi dets ”.. rige mangfoldighed af kystformer og -processer er et enestående naturområde i Danmark” (Larsen og Kronborg 1994, s. 189). Områdets landskab er først og fremmest dannet efter istiden, ved landhævning (i alt på ca. 3 m til i dag) i samspil med tilsanding, erosion, marskdannelse og andre kystprocesser. Det anbefales at området holdes åbent ved græsning og at kystsikring undgås.

Også Samsøs mange fladbakker dannet i dødisen under og efter isens tilbagetrækning hører til Samsøs geologiske værdier, ligesom rimme-doppe-landskabet ved hederne bør nævnes. Samsø som helhed kan opleves som en slags mini Danmark med de fleste af landets landskabsformer repræsenteret, herunder mange forskellige kystformer. Se også den topografiske analyse i landskabsafsnittet nedenfor

Naturområderne

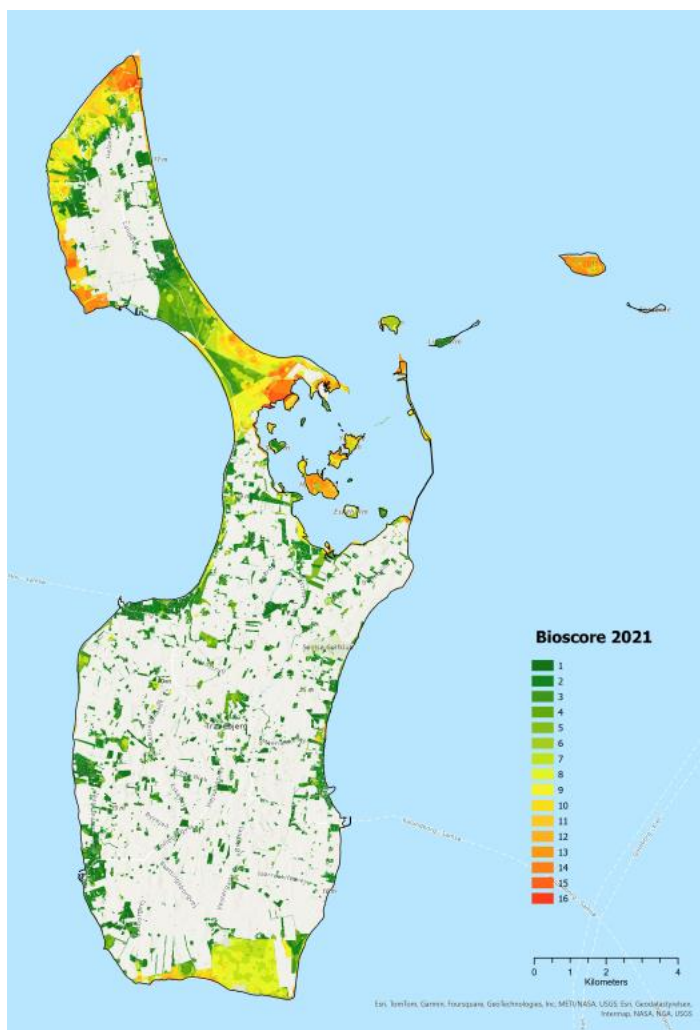
Både Nordby Bakker og Stavnsfjord fremhæves som vigtige naturområder i Tybirks og Manstrups (2022) fine bog, ”Naturen set fra Samsø”. Overdrevene med deres særlige flora og fauna fremhæves som naturværdier Nordby Bakker. I Stavns Fjord er det naturligt nok strandengene og marskarealerne der trækkes frem som vigtige levesteder ligesom selve den lavvandede fjord er vigtig.

Både Nordby Bakker og Stavns Fjord er udpeget som Natura 2000 områder, hvilket også indikerer deres naturværdi.

I ”Naturen set fra Samsø” fremhæves også Brattingsborgs skov, Hederne og Rævebakkerne

Skoven ved Brattingborg har vigtige naturværdier med en meget lang skovhistorie. Et rigt insekt- og fugleliv er knyttet til Brattingborg.

De biodiversitetsmæssige værdier – angivet relativt i forhold til Danmark som helhed - er vist på figur 3.2 De mest værdifulde arealer er de ovenfor nævnte områder , Nordby Bakker, Hederne, Stavns Fjord og Brattingsborg Skov samt hele kyststrækningen ved Brattingsborg.

Figur 3.2 Bioscore 2023. Kortet viser de arealer med værdifuld biodiversitet vægtet efter faktisk forekomst af rødlistede arter eller potentialer for disse

I biodiversitetsrådet sammenstilling af analyser gennemført af henholdsvis Københavns og Århus Universitet er Nordby Bakker og Stavnsfjord medtaget

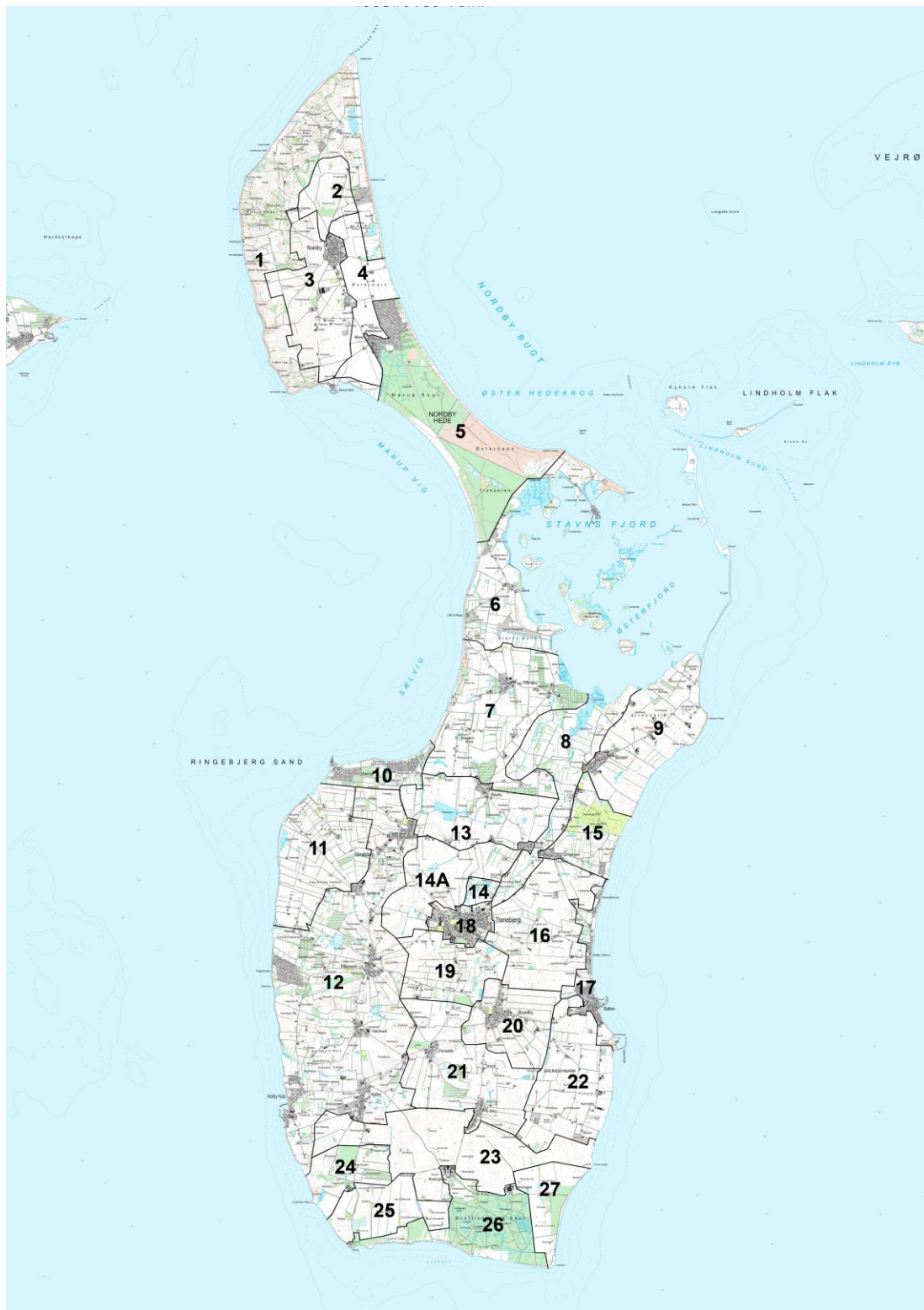
Landskaberne

Landskaberne på Samsø er som alle andre landskaber udviklet i et samspil mellem natur-og kulturprocesser. I geografien kaldes danske landskaber ofte for 'kulturlandskaber', men man skal ikke undervurdere naturprocesserne betydning og slet ikke på Samsø – hverken historisk eller aktuelt, hvor et ændret klima påvirker naturprocesserne bredt herunder hydrologien, erosionen, kystdynamikken og biodiversiteten.

Til dette notat har vi foretaget to analyser, dels en områdeanalyse, dels en topografisk analyse

Områdeanalysen inddeler Samsøs landskab i geografiske enheder med hver sin karakter. Principperne er de samme som metoden, der benævnes Landskabskarakter analyse, men er her i en modificeret. Inddelingen er sket på et topografisk kort med kriterierne terrænform, bebyggelsesmønster og arealanvendelse. Derudover indgår jordbundstype i pløjelaget, jordart i 1 m dybde, topografi omkring 1880-1900 og tolkning af aktuelle luftfotos som faktorer for inddelingen i områder. Hvor mange faktorer er sammenfaldene er grænsedragningen let, men når det ikke er tilfældet hviler grænsen på et skøn. Områdeanalysen giver et overblik over de landskabsmæssige potentialer og begrænsninger,

der er for en fremtidig udvikling af Samsø. Beskrivelserne skal ses som stikord, der er væsentlige for områdets karakter, ikke som dækkende, topografiske beskrivelser. Ved "potentiale for øget naturindhold" menes også potentiale for skovrejsning. Områdeinddeling og beskrivelserne vil senere blive korrigeret med studier i marken. De enkelte delområder er beskrevet i appendix 1 hvor der til en del af områder er knyttet et foto der illustrerer det pågældende delområde.

Figur 3.3 Landskabsområder på Samsø . Se appendix 3 for en beskrivelse af hvert område

Topografisk analyse

Mens områdeanalysen fremhæver, hvordan landskabselementerne spiller sammen for et steds samlede karakter, viser den topografiske analyse udvalgte temaer om landskabets fremtræden, der vurderes som særligt relevante for den kommende planlægning.

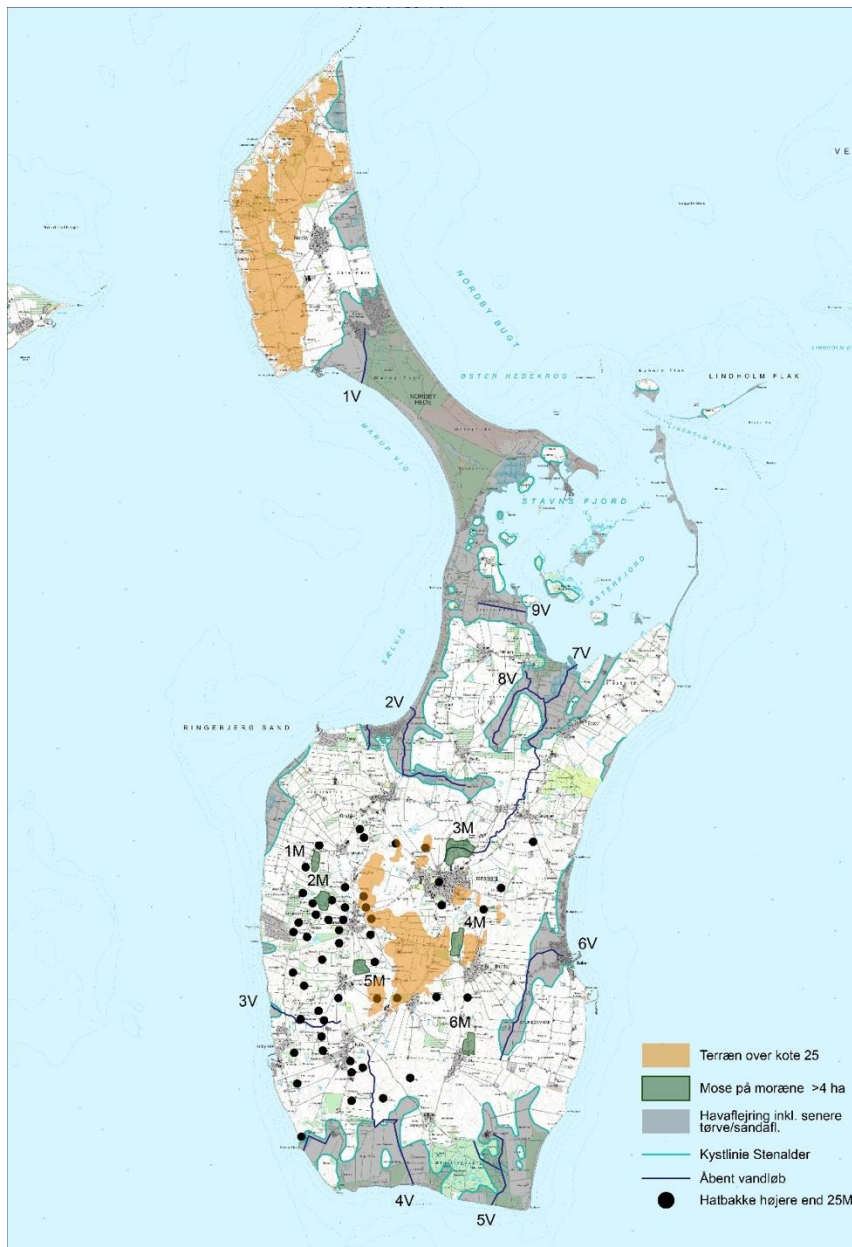
Landhævningen siden Litorinatiden (stenalderen) er for Samsø mellem 2,5 og 3 m. Dvs at 2,5 m højdekurven angiver den gamle kystlinje, mens terrænet lavere end 2,5 m er havaflejringer. Senere er dannet nye aflejringer på den hævede havbund af sand (strandvolde) og tørv (mose). I Litorinatiden var Samsøs kystlinje fliget og bugtet med Nord-Samsø som selvstændig ø. Havets erosion, og aflejring af den eroderede jord, har udglattet Samsøs kystlinje, undtagen i Stavns Fjord, der stadig er en såkaldt "umoden" kyst.

Vandløbene på Samsø er små både i længde og tværprofil, og de syner ikke af meget i landskabet. En del af dem har karakter af gravet grøft og nogle er rørlagt. Vandløbene har betydning for tilførslen af næring til havet, og betydning som eksisterende og potentielle økologiske forbindelser.

Samsø byder på en rig formverden af terrænbevægelser skabt i istiden. På Nordøen er strukturen klar med nord-syd orienterede zoner, der fra vest mod øst går fra stærkt kuperede bakker langs vestkysten til en jævn slette mod østkysten. På Sydøen er kompleksiteten af istidens terrænformer – randmoræne, hatbakker, issøbakker, dødishuller og bundmoræne – af betydelig størrelse. Der er dog en tydelig nord-syd orientering i bakkernes form og placering. På kortet er terræn over kote 25 markeret. Det højtliggende plateau centralt på øen i kombination med at kontakten til havet altid er nærværende, er identitetsgivende for Samsø.

På størstedelen af Sydøens morænelandskab er der talrige små lavbundsarealer som bidrager til biodiversitet og oplevelsesrigdom. På kortet er vist de 5 moser større end 4 ha.

Særligt karaktergivende for Samsø er hatbakkerne, der særligt omkring Pilemark og Kolby danner et landskab af bakkekupler. På kortet er angivet de hatbakker som har et toppunkt over kote 25.

Moser

1. Granhøj Mose
2. Pillemark
Tranemose
3. Tranebjerg Mose
4. Brundby Mose
5. Hårdmark Mose
6. Ørby Tranemose

Vandløb

1. Sønderrende
2. Bjælkerende
3. Dallebæk
4. Vester Kanal
5. Skovkanal
6. Møgelmoser
Rende/Ålebæksren-
de
7. Sørende
8. Græsløkke Rende
9. Rende Stavns
Made

Figur 3.3 Topografisk analyse af Samsø

Samsingernes favoritområder

I forbindelse med interviews af lodsejere i oktober 2024 blev de spurgt om deres favoritsteder på samsø. Spørgsmålet lød: "Er så steder som du særligt værdsætter på grund af natur, historie, udsigtsforhold, gåtursmuligheder mv.? Sæt en eller to cirkler omkring dit/dine favoritområde(r). Efterfølgende blev folk (der ikke var blevet interviewet) stillet det samme spørgsmål på et offentlig møde. I alt ca. 120 Samsinger har sat cirkler på kortet nedenfor (fig. 3.4).

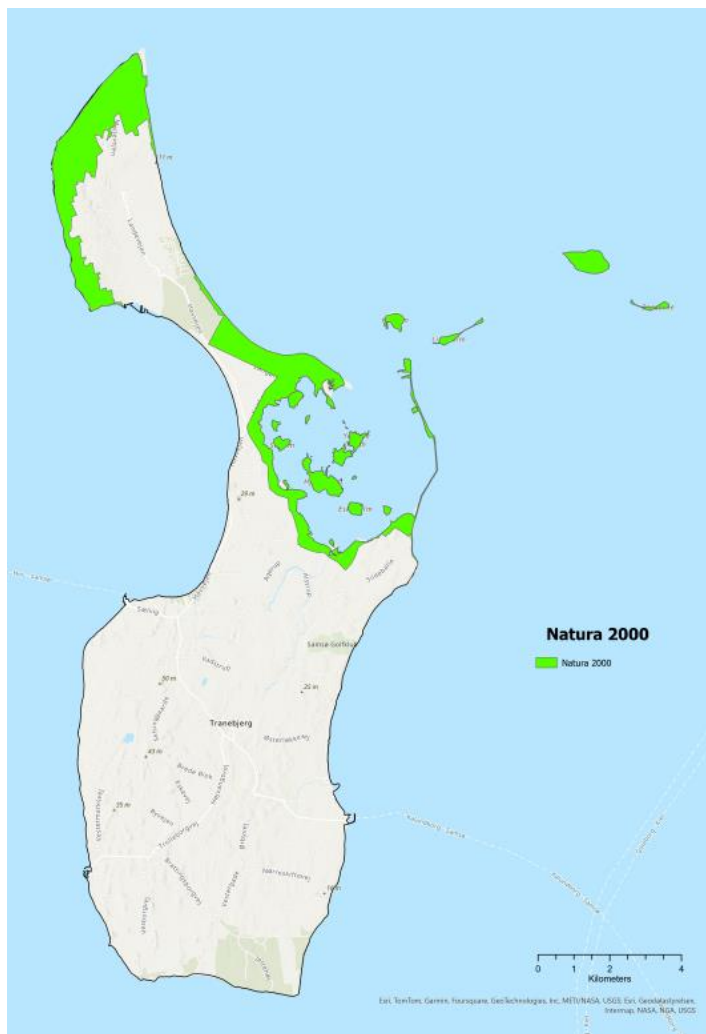
Som det fremgår er det Nordby Bakker, Stavsfjordområdet og Brattingsborg/Sydskysten som har fået de fleste cirkler. Den vestlige del af Sydsamsø samt området omkring Ballen har også flere værdsatte områder

Figur 3.4 Samsingers favoritsteder ifølge ca 120 personer, der hver har sat en eller to cirkler

4. Forvaltning og planlægning af Samsøs landskaber

Eksisterende fredninger, kommuneplanens retningslinier med tilhørende udpegninger samt andre overordnede reguleringer er selvsagt vigtige forudsætninger for arbejdet med helhedsplanlægning på Samsø. I dette afsnit gives et relativt groft billede af disse forudsætninger, idet vi starter med de to Natura 2000 områder, Nordby Bakker og Stavns Fjord – se figur 4.1.

Figur 4.1. De to Natura 2000 områder

De to områder er dermed en del af EU's beskyttede områder med alt hvad det indebærer af formel beskyttelse og allokering af støttemidler til forbedringer og pleje. For hvert af de to områder er vurderes tilstanden løbende og der laves indsatsplaner.

Fredninger

Samsø rummer flere fredninger hvoraf de tre vigtigste kort skal omtales nedenfor. Generelt er fredede arealer omfattet af relativt restriktive reguleringer af fremtidige ændringer ligesom de rummer bestemmelser til sikring af fortsat natur- og landskabspleje samt rekreativ adgang til og i områderne. Det er som regel vaskeligt at dispensere fra bestemmelser i en fredningskendelse.

Nordby Bakker er omfatter af flere fredninger, der alle har til formål at beskytte bakkerne mod uønskede ændringer og sikre forsat græsning af overdrevene. Nogle af de gældende

fredninger har afløst tidligere fredninger og bærer som mange fredninger i Danmark præg af bestemmelser der blev indført med henvisning til den lovgivning der gjaldt for tidspunktet for kendelsen. For eksempel er der i flere forbud mod grusgravning og ny bebyggelse, forhold som i dag er omfattet af effektiv generel regulering. Store dele af Nordby Bakker er i dag ejet af staten efter at de først i 1970'erne blev opkøbt som del af den såkaldte Lov230, der havde til formål at sikre værdifulde landskaber til frilufts- og naturmæssige formål.

Stavnsfjordområdet er fredet med det formål at sikre områdets store videnskabelige værdi og bevare området landskabskarakter. Områdets store natur- og kulturværdier skal sikres. Områdets arealer udenfor omdrift skal græsses og beplantninger må ikke foretages. Fredningen giver mulighed for at genoprette tilvoksede, tidligere arealer.

Rævebakkerne. Fredningen omfatter hævet havbund og kystskrænter som ifølge fredningskendelsen ”...ligger på en særdeles smuk og illustrativ måde i skarp landskabelig kontrast til hinanden”. Området omfatter værdifuld strandoverdrev hvor bl.a Salep Gøgeurt vokser og hvor der findes et særligt system af gamle jorddiger. Fredningen beskytter dels området, dels sikrer at området kan græsses.

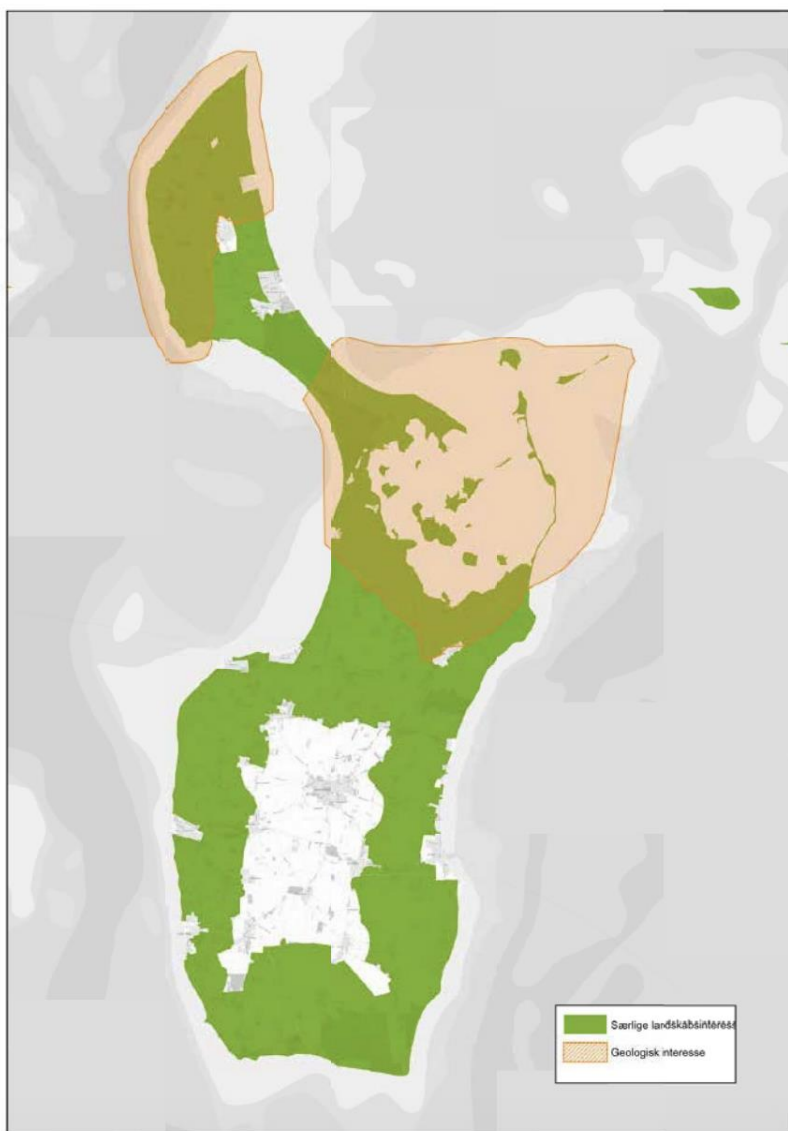
Kommuneplan 21

Den gældende 'Kommuneplan 21' udgør selvsagt en vigtig ramme for arbejdet med helhedsplanen, men en ramme der skal revideres i 2025. I denne revision skal de vedtagne såkaldte kommuneplantillæg indbygges ligesom emner fra 'Kommuneplanstrategi 23' skal indgå, hvortil kommer at andre aktuelle forhold – herunder det igangværende arbejde med helhedsplanen - muligvis kan påvirke revisionen og/eller – afhængig af tidsforløbet – kan blive påvirket af revisionen. Der vil under alle omstændigheder ske en koordinering af helhedsplanen og den nye kommuneplan

På den baggrund indeholder de følgende afsnit nogle få vigtige udsnit af kommuneplan21.

Områder med **særlige landskabelige interesser** er vist på figur 4.2. Som det ses er størstedelen af Samsø udpeget som særlige landskabelige interesser, med undtagelse af den centrale del af Sydøen. I de landskabelige interesseområder skal landskabshensyn vægtes højt, og byggeri og andre formål, der påvirker landskabet skal undgås.

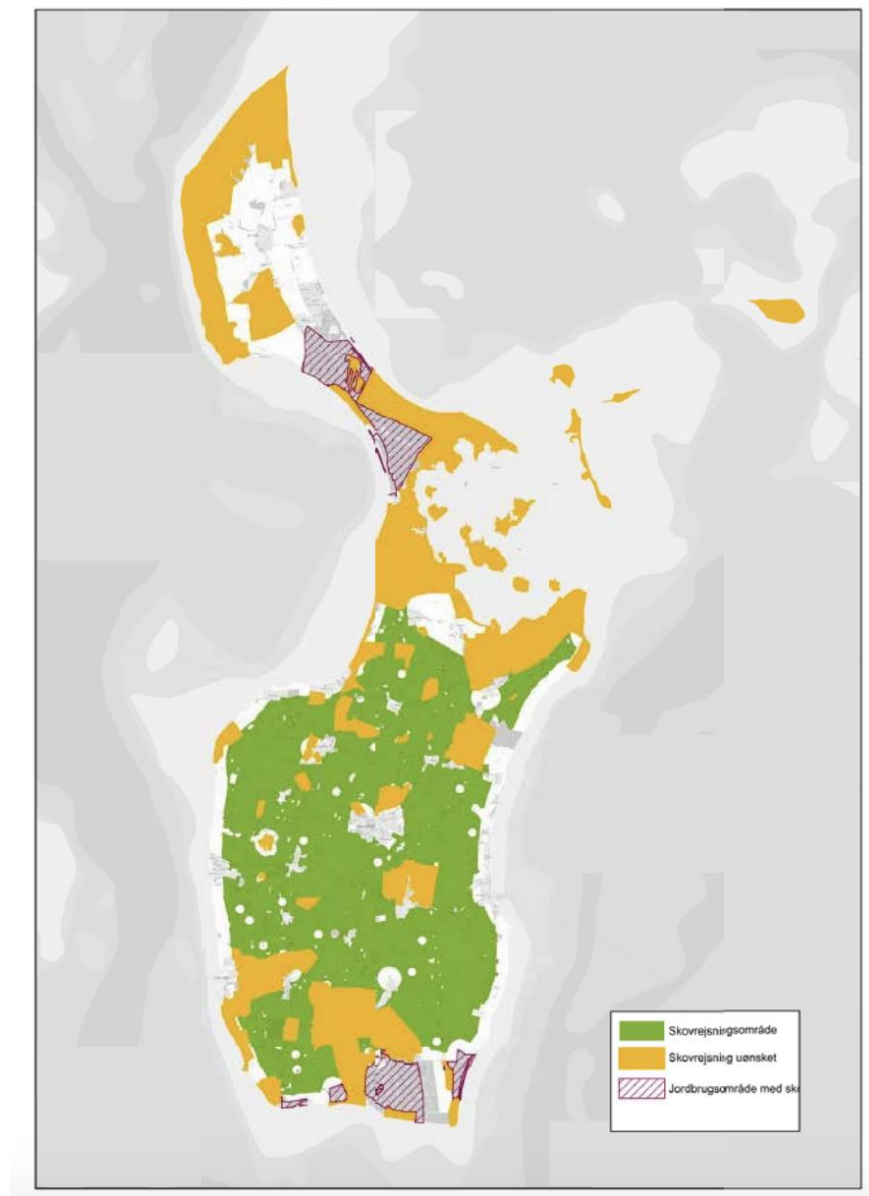
Nordby bakker og Stavns fjord er yderligere udpeget som områder af geologisk interesse på baggrund af at områderne tydeligt afspejler de forudgående geologiske processer. Iflg kommuneplanen skal der i områder af geologisk interesse undgås byggeri, jorden skal søges friholdt og hensyn til geologien skal generelt vægtes højt.

Figur 4.2 Særlige landskabsinteresser og geologisk interesse (Kommuneplan 21)

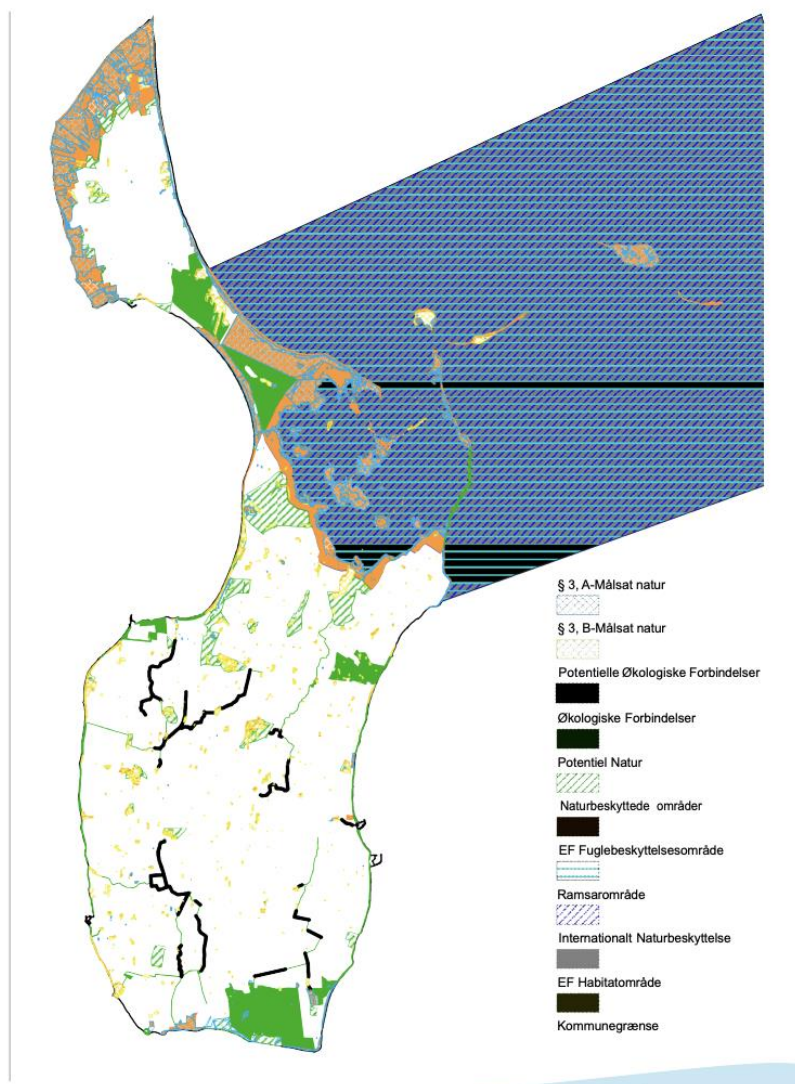
Skovrejsning er et andet kommuneplanemne med relation til helhedsplanen. Udpegninger til skovrejsningsområder og områder hvor skovrejsning er uønsket er vist på figur 4,3. Ifølge Kommuneplan21 ønskes en skovrejsning til fordel for klimaet, biodiversiteten, beskyttelse af drikkevand og rekreation. Men ikke overalt. På store dele af Sydøen, Nordby Bakker og Stavns fjord er udpeget som såkaldt minusområder for skovrejsning. I minusområder må der

ikke uden dispensation plantes skov.

Figur 4.3 Skovrejsningsområder og områder hvor skovrejsning er uønsket

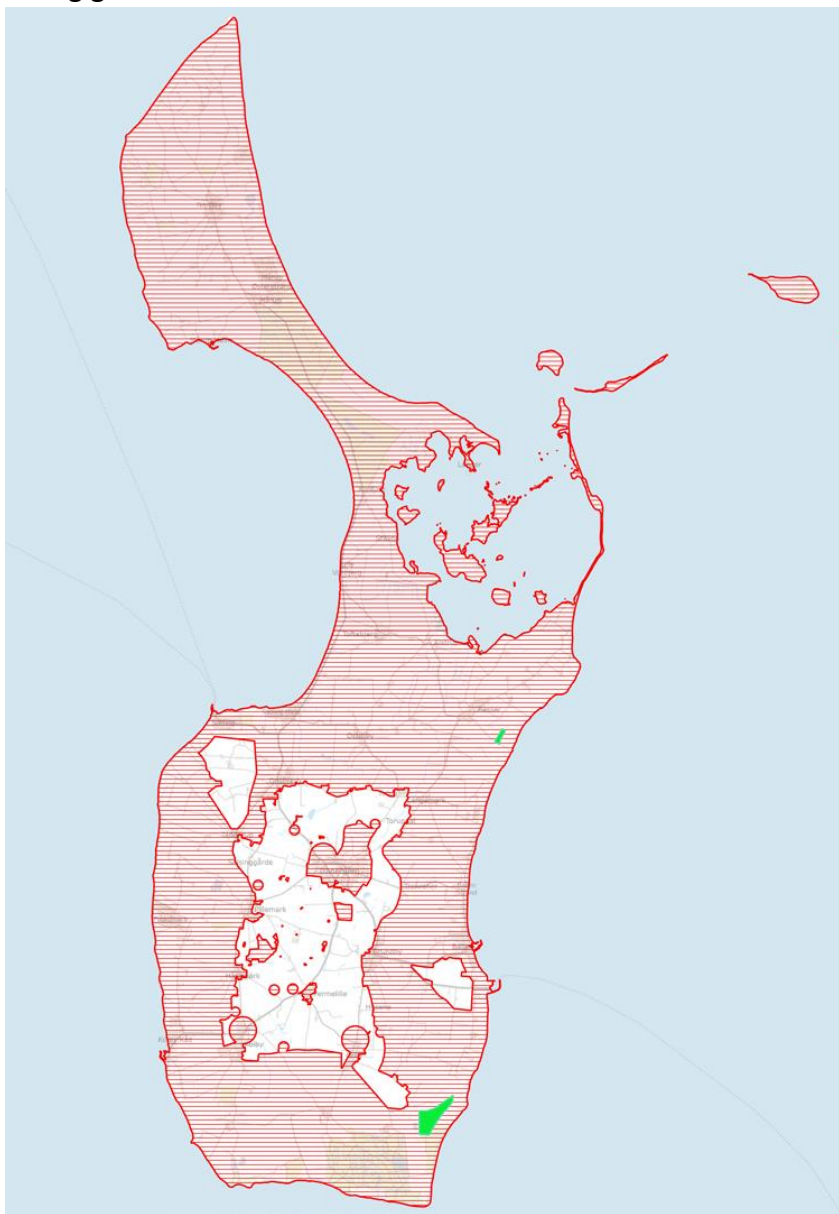
Ifølge Kommuneplan21 er det målet at sikre beskyttelsen og fremme genopretning og sammenhæng af øens naturområder indenfor planperioden. Der skal mere fokus på større sammenhængende naturområder. I retningslinierne lægges især vægt på sikring og forbedring af de eksisterende værdifulde naturområder herunder de to Natura2000 områder, Nordby Bakker og Stavs Fjord som begge ønskes udvidet samt etablering af økologiske forbindelser (Figur 4.4). Kommunens egen naturpleje skal prioriteres til de vigtigste områder og naturforvaltningen i øvrigt skal ske i samarbejde med lodsejerne.

Figur 4.4. Kort over beskyttede naturområder og potentielle naturområder.

Ifølge et kommuneplantillæg vedtaget januar 2025 er der udpeget området hvor der ikke kan placeres solcelleanlæg, idet der er mulighed for dispensation til anlæg under 5ha. Placering af vindmøller er reguleret særlige regelsæt og er derfor ikke omfattet af særlig udpegning i kommuneplanen. De angivne 'særlige perspektivområder for vindmøller' vist med grønt er

stadig gældende.

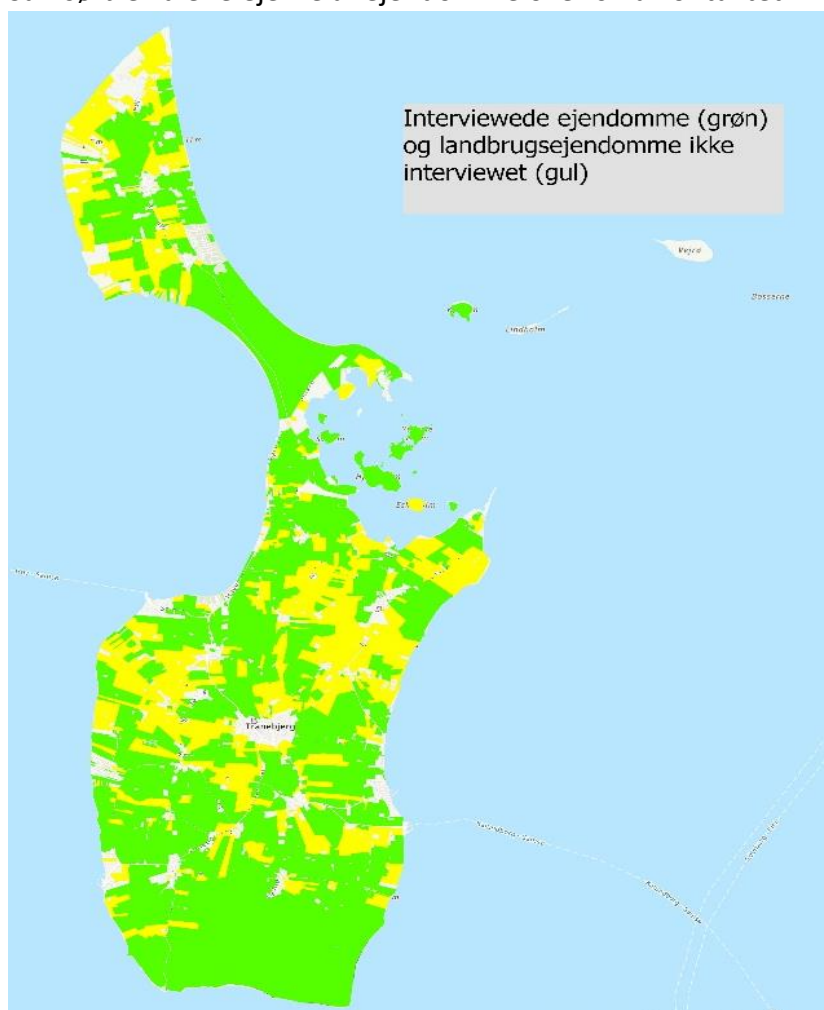
Figur 4.5. Negativudpegning for solceller

5. Landbruget og landbrugerne

Sammenlignes Samsøs landbrug med resten af landet i landbrugsstatikken er der ikke meget store forskelle. Husdyrtætheden er generelt lavere på Samsø og ser vi på arealanvendelse er andelen af arealet i omdrift lidt mindre. Til gengæld er andelen af omdriftsarealet der anvendes til grøntsager meget større end for landet som helhed. Andelen med vedvarende græs er større på Samsø end for landet som helhed.

Af de grunde kan man ikke sige at Samsøs landbrug svarer til 'gennemsnittet' i Danmark men lige så forkert vil det være at sige at det er meget forskelligt. I resten af dette afsnit baserer vi beskrivelsen af Samsø landbrug på interviews vi selv har foretaget.

I oktober 2024 blev 93 landbrugere (repræsenterende 100 landbrugsejendomme) interviewet om deres landbrug, deres værdier og interesser i at deltage i forskellige ordninger og tiltag af relevans for fremtidens landskaber på Samsø. De interviewede landmænd ejer ca. 7.300 ha tilsammen svarende til 83% af Samsøs samlede landbrugsareal. Da der ikke var ressourcer til at interviewe samtlige 239 ejere af landbrugsejendomme på Samsø blev alene ejerne af ejendomme over 6 ha kontaktet. Af disse blev 75% interviewet.

Figur 5.1. Arealer omfattet af de interviewede landmænd

De som ikke blev interviewet kunne enten ikke deltage (pga sygdom, bortrejse mv.) eller ønskede det ikke. En arealdækning på 83% og en deltagelse på 75% er tilfredsstillende. Arealdekningen af de interviewede landmænd fremgår af figuren ovenfor, idet det skal tilføjes at ikke alle de viste 'landbrugsarealer' er egentlige landbrug, bl.a. Naturstyrelsens arealer i Nordby Bakker og Samsø Golfklub.

Det primære formål med interviewene har været at få viden om landbrugene (arealanvendelse og produktion) og landbrugernes værdier og interesser. De landbrug som ikke har deltaget er naturligvis velkomne til at deltage i de kommende mødeaktiviteter.

I de følgende afsnit vises de vigtigste resultater fra de gennemførte interviews.

Ejerne, ejendommene og bedrifterne

Da det er ejerne af landbrugsejendomme, der træffer beslutninger om ændringer i arealanvendelsen så som plantning af ny skov, omlægning af lavbund og udlægning af ny natur har vi taget udgangspunkt i ejerne – også selv om en del af dem har bortforpagtet hele eller det meste af deres landbrugsjord.

I tabel 5.1 vises landmændenes erhvervsstatus ud fra de angivne definitioner. Som det fremgår er fritidslandmændene og pensionisterne de to største grupper men fuldtids- og deltidsbrugene ejer langt hovedparten af arealet. Bemærk at 'deltidsbrugere' i denne her definition intet siger om ejendomsstørrelse eller produktion men alene er defineret ved at ejeren har indtægt udenfor landbruget. Denne gruppe er normalt mindre – både i antal og areal – end fuldtidsbrugere, men ikke på Samsø. Havde vi i undersøgelsen taget ejendomme under 6 ha ville fritidslandmændenes og pensionisternes antal og arealandel selvsagt have været større men ikke væsentlig hvad angår arealandelen

Tabel 5.1. Landmændenes erhvervsstatus. En 'fuldtidslandmand' er her defineret som en ejer af en landbrugsejendom, hvor han eller hun ikke har indtægt uden for landbruget, mens en 'fritidslandmand' har en større indtægt uden for landbruget end indenfor. En 'deltidslandmand' har også indtægt udenfor, men den er mindre end den fra landbruget. En 'pensionist' er i undersøgelsen en person over 67 år og alle øvrige modtagere af pension uanset hvor aktiv man er i landbrugsproduktionen.

	Antal	Ejet areal (ha)	% areal	Gennemsnit ejendom
Fuldtidslandmand	14	1.651	23	118
Deltidslandmand	12	4.024	55	335
Fritidslandmand	33	619	8	19
Pensionist	29	772	11	27
Andet/mangler oplysning	5	253	3	51
I alt	93	7318	100	79

Meget forskning viser, at den måde som en fuldtidslandmand forvalter sit ejendom på med hensyn til natur- og landskabsforhold er forskellig fra fritidslandmanden, hvilket jo ikke er overraskende. Fuldtidslandmanden (og deltidslandmanden efter denne her definition) lever af sin produktion det gør fritidslandmanden ikke. Uanset erhvervsstatus har langt de fleste landbrugere også en tilknytning til ejendommen som et bosted. Af tabel 5.2 ses at kun omkring 10 % af ejerne ser deres ejendom primært som et produktionssted. Her skal tilføjes at hvor ejeren ejer flere landbrugsejendomme – det gør 38 ejere - gælder spørgsmålet alene den ejendom de bor på. Uanset, langt størstedelen af det samlede ejendomsareal tilhører ejere hvor både bostedet og produktionen er vigtig. For ca. halvdelen af ejerne opfattes ejendommen dog primært som et godt bosted.

Tabel 5.2. Ejernes syn på deres ejendom

Ejermotiv ► ¹	Et godt bosted	Et godt produktionssted	Ligelig blanding	N (100 % =)
	-----%-----			
Fuldtidslandmand	21	14	64	14
Deltidslandmand	9	18	73	11
Fritidslandmand	70	9	21	33
Pensionist	54	4	43	28
Mangler oplysning	0	0	100	1
Antal i alt	47	9	44	89
Areal i alt ha	951	589	3417	4957

¹) Spørgsmålet lød: Ejer du/I *primært* denne ejendom fordi det er (1) et godt bosted, (2) et godt produktionssted eller (3) en lige blanding af begge dele?

Går vi fra ejendommen til bedriften – dvs. inkluderer forpagtningsforhold viser interviewundersøgelsen, at ingen af de interviewede landmænd har forpagtninger udenfor Samsø. Af et samlet bedriftsareal på 7060 ha er 1778 ha tilforpagtet, dvs. 25%, klart mindre en landsgennemsnittet på 40%. Det bortforpagtede areal er mindre, 1359 ha hvilket blot indikere at de landmænd vi ikke har interviewet bortforpagter mere end tilforpagter.

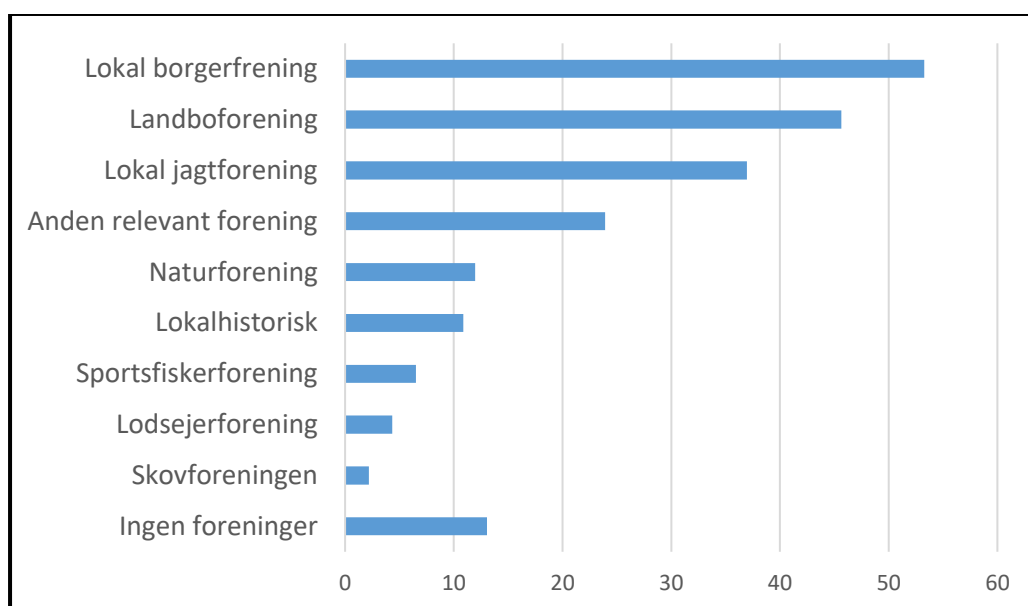
Landmændene blev også spurgt om ændringer på bedriftens størrelse – både de der er foretaget de sidste 10 år, og de der forventes de næste 5. Mere end halvdelen var ændret eller havde planer om ændringer. 10 bedrifter var vokset og havde stadig planer om vækst, mens 15 af dem der er blevet større ingen planer om yderligere vækst de kommende år. 12 bedrifter var blevet mindre og på 8 regnede man med fremover at blive mindre. Overordnet set afspejler dynamikken dels af ejerne på nogle landbrug er blevet ældre og har trappet ned, dels at flere bedrifter ekspanderede ved opkøb og flere forventer fortsat at blive større. Sidste i afsnittet vender vi tilbage til den fremtidige udvikling af Samsøs landbrug.

Tabel 5.3. Udviklingen i landbruget. Rækkerne viser udviklingen de sidste 10 frem mod 2024, søjlerne vi planer for de næste år 5.

Ændret:	Planer:			I alt
	Ingen ændring	Større	Mindre	
Ingen ændring	41	7	2	50
Større	15	10	3	28
Mindre	6	3	3	12
I alt	62	20	8	90

Med det formål at få viden om de netværk Samsøs landbrugere er en del af, spurgte vi om medlemskab af en række konkrete foreninger, se figur 5.2. Det fremgår her at lokale borgerforeninger er den foreningstype som den største andel er medlem af, mere end 50%. Dette kan indikere at lokalsamfundene er stærke på Samsø. At kun omkring 12% ikke var

medlem af nogen foreninger bekræfter dette. Ellers er landboforeningen den næste mest udbredte foreningstype, hvilket svarer til hvad vi har fundet i tilsvarende undersøgelser i Nørreådal og i Vejle Ådal. Dernæst kommer medlemskab af jagtforening. At mere end 10 % er medlem af en naturforening er højt sammenlignet med andre de nævnte undersøgelser i Nørreådal og Vejle Ådal

Figur 5.2. Landmændenes deltagelse i relevante foreninger

Arealanvendelse og husdyrhold

Arealanvendelse på de undersøgte ejendomme er vist på tabel 5.4, idet de to kolonner til højre viser tal fra landbrugsstatikken, som ikke omfatter skov og andre arealer udenfor landbrugsdrift. Her fremgår det at andelen i omdrift og vedvarende græs på de interviewede ejendomme er henholdsvis mindre og større end for Samsø som helhed. En del af disse forskelle skyldes at skov, natur og 'øvrige' arealer ikke er med landbrugsstikken, og for de vedvarende græsarealer spiller det også ind, at store dele af Nordby Bakker i er med interviewundersøgelsen. Samsøs relativ høje andel med grøntsager kan ikke ses på interviewundersøgelsen, fordi vi ikke spurgte ind til afgrødefordeling.

Ser vi på de interviewede ejendomme fremgår det, at $\frac{3}{4}$ -dele af arealet er i omdrift og at skov udgør halvdelen af de øvrige.

Tabel 5.4 Arealanvendelsen på de undersøgte ejendomme				
Arealanvendelse	ha	%	Samsø ¹	Danmark % ¹
Omdrift	5.294	72	86	90
- Heraf gartneri			5	1
Vedvarende græs	473	6	14	9
Juletræer	18	0	0	1
Skov	1.029	14		
Åbne naturarealer	239	3		
Øvrige arealer	267	4		
I alt	7.318	100		

1. Statistikbanken, landbrugsdata 2024

Langt den største del af det samlede ejendomsareal drives konventionel (83%) medens 12 % drives økologisk og de resterende er delvis omlagt eller under omlægning, Samlet er den økologiske arealandel lidt højere end landsgennemsnittet.

Ser vi på husdyrholdet, vises dette i tabel 5.5. På ca. 1/3 er der husdyrhold og bortset fra ammekøer er husdyrtætheden klart lavere end både øst- og vstdanske gennemsnit. I forhold til lysåbne naturarealer – dvs. overdrev, hede og engarealer er græssende dyr vigtige. Fra interviewsvar viser det sig, at ca en trediedel af de 24 ejere af græssende dyr græsser også græsser på andres arealer (fremgår ikke af tabellen).

Tabel 5.5. Husdyrholdet, antal dyr på interviewtidspunkt										
Status	Antal ejere	Antal ejere uden dyr	Antal malkekøer	Antal ammekøer	Antal kvier m.m.	Antal søer	Antal smågrise	Antal fedesvin	Antal får	Antal heste
Fuldtid	14	6	115	53	214	650	2.600	2.810	126	8
Deltid	12	8	0	47	65	750	4.000	5.400	4	2
Fritid	33	27	0	8	8	0	0	0	10	15
Pensionist	29	23	0	63	118	0	0	0	10	0
Andet	5	2	0	25	150	0	0	0	5	2
Total	93	66	115	196	555	1400	6.600	8.210	155	27
Dyr/ha			0,016	0,027		0,191			0,021	0,004
<i>Dyr/ha Samsø (2)</i>			<i>0,014</i>	<i>0,033</i>		<i>0,172</i>			<i>0,035</i>	<i>0,008</i>
<i>Dyr/ha DK (1)</i>			<i>0,209</i>	<i>0,026</i>		<i>0,348</i>			<i>0,058</i>	<i>0,017</i>
<i>Dyr/ha øst for Lillebælt (1)</i>			<i>0,066</i>	<i>0,021</i>		<i>0,245</i>			<i>0,047</i>	<i>0,022</i>
<i>Dyr/ha vest for Lillebælt (1)</i>			<i>0,270</i>	<i>0,028</i>		<i>0,392</i>			<i>0,063</i>	<i>0,015</i>

På næsten halvdelen af de interviewede landbrugsejendomme er der skov, som for langt størstedelen drives forstmæssigt, se tabel 5.6. En stor andel af det samlede skovareal tilhører Brattingsborg

Tabel 5.6 Skovene				
	Antal ejendomme	Samlet areal ha	Skov ha	Andel af skovareal, som drives forstmæssigt %
Ejendomme med skov	44	5.443	1.029	85
Ejendomme uden skov	49	1.875	0	-
I alt	93	7.318	1.029	-

Behov for kunstvanding og problemer med højt grundvandspejl og oversvømmelser hænger begge sammen med klimaændringer. Vi har derfor spurgt landmændene om kunstvanding og oversvømmelse. Som det fremgår af tabel 5.7 bliver der vandet på omkring halvdelen af ejendommene omfattet af undersøgelsen. Disse ejendomme omfatter langt størstedelen af landbrugsarealet, men det kunstvandede areal er mindre.

På omkring to trediedele af ejendommene er der arealer påvirket af oversvømmelser. På de spørgsmål vi generelt har stillet omkring klimaforandringer svarer lidt mere end ¾-dele, at

de oplever klimaforandring som en udfordring og at disse i fremtiden vil påvirke produktionen. 43% overvejer konkrete tiltag.

Tabel 5.7. Vanding og oversvømmelse				
	Ja, antal ejere	Ja, ejendom ha	Nej, antal ejere	Nej, ejendom ha
Bliver der kunstvandet?	42	6.245	50	1.058
Er der arealer påvirket af oversvømmelser?	63	3.591	29	3.712
			-----%-----	
			Ja	Nej
Oplever du klimaforandringer som en udfordring i din produktion?			78	22
Overvejer du nye tiltag som konsekvens af klimaforandringer?			43	58
Hvis du kikker ud i fremtiden forventer du at klimaforandringer vil påvirke din produktion (negativt/positivt)?			72	28
				Antal
				81
				80
				74

På de fleste landbrugsejendomme i Danmark bliver der drevet jagt og Samsø er i den sammenhæng ingen undtagelse. Vi spurgte også landmændene om, hvem der drev jagt på ejendommen og her fremgår af tabel 5.8, at der på 22 % af ejendommene svarende til 12% af arealet ikke bliver jaget, hvilket er mindre end der blev fundet i tilsvarende tre jyske undersøgelser i 2008 (Primdahl m.fl. 2016) Videre ses det, at på omkring halvdelen af ejendommene er det ejeren (undertiden sammen andre) selv der er jægeren på et areal der svarer til ca. en 1/3-del, dvs en mindre andel end i de jyske undersøgelser. Omvendt er arealandelen hvor jagten er udlejet, 57 % væsentligt over.

Tabel 5.8. Jagt på ejendommen			
Hvem er jægeren?	Antal ejere	Andel af ejere %	Areal, ha
A. Ejer alene eller med andre	43	47	2271
B. Familie/venner	11	12	289
C. Udlejet	17	19	4026
D. Ingen jagt	20	22	471
I alt	91	100	7057

Landskabsændringer

Landmændene blev spurgt til forandringer de seneste 10 år i arealanvendelse og landskabselementer herunder bygninger. Svarene viste sig at være uden præcise angivelser i flere tilfælde. Alligevel giver tabellen et indtryk af relativ få ændringer i arealanvendelse – få arealer er tilplantet med skov og få vedvarende nye vedvarende græsarealer var kommet til – i samme omfang, som der var blevet opdyrket. En del juletræsarealer var enten overgået til skov eller inddraget i omdriften. Der var kommet flere nye hegn til end fjernet, men generelt i begrænset omfang. Nye bygninger omfattede for størstedelen maskin- og lagerhaller. Sammenfattende har der været tale om en meget lille ekstensivering i arealanvendelsen målt som ændringer. I forhold til målene i Trepartsaftalen er der tale om ubetydelige ændringer.

Tabel 5.9. Ændringer i arealanvendelse, landskab og bygninger 2015 – 2024. Ca. stk/ha/m/m² *)

Fra	Til ¹⁾	
Omdrift	Skov og vildplantninger (4)	15 ha
	Vedvarende græs (2)	6 ha
	Brak	Areal ukendt
	Øvrige (1)	2 ha
Juletræer	Skov	Areal ukendt
	Omdrift (1)	20 ha
Vedvarende græs	Omdrift (3)	7 ha
Nye og fjernede landsskabelementer		
Nye hegn		9 stk (8)
Fjernede hegn		3 stk (3)
Nye vandhuller		10 stk (8)
Nye bygninger	Vigtigste: Maskinhal/hus, lagerhal, silo, kartoffelhus, mm. (11)	18.560 m ²
Andet	Fjernet markvej (1), udvidet en offentlig vej (1)	
¹⁾ Antal svar i parentes		
*) Ikke alle svar angav størrelse – det reelle tal er derfor større men næppe væsentlig		

Friluftsliv

Med det formål at få et indtryk af friluftslivet og ejernes syn på dette, spurgte vi om hvor ofte ejeren oplevede friluftsfolk på ejendommen. Det ses på tabel 5.10 at ejeren på langt de fleste ejendomme (73%) oplevede friluftsfolk, mange dagligt. På 27% af ejendommene så ejeren aldrig friluftsfolk. Af dem der oplevede friluftsfolk sagde ¾ 'nej' til spørgsmålet om eventuelle ulemper. 24% fandt det generelt generende, 3% havde haft økonomiske gener.

Tabel 5.10. Ejers oplevelse af friluftsliv

Hvor ofte landmændene oplever friluftsfolk på egen ejendom? ¹⁾	Ingen ulemper	Generelt generende	Økonomiske ulemper	Ejere antal	Andel af ejere %
------%-----					
Dagligt	71	25	7	28	31
Ugentligt	50	43	0	14	16
Månedligt	64	36	0	11	12
Sjældent	62	38	8	13	14
Aldrig	100	0	0	24	27
Alle	73	24	3	90	100

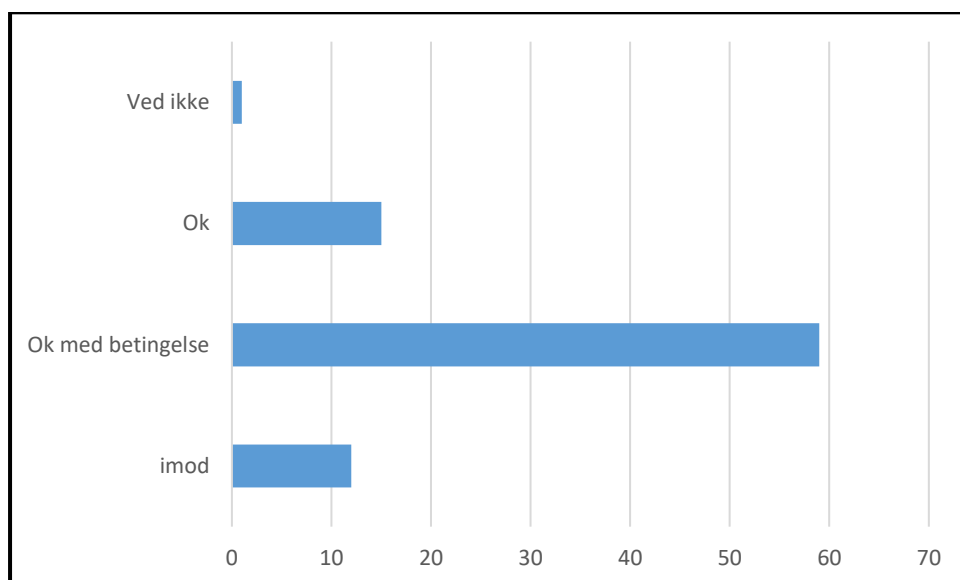
¹⁾ Første spørgsmål lød: "Oplever du, at friluftsfolk (voksne/børn) færdes på din ejendom"?

²⁾ Andet spørgsmål lød: Var der ulemper forbundet med færdslen – enten generelt generende og/ ulemper med økonomiske tab

Landmændene blev videre spurgt om deres holdning til rekreativ færdsel langs hegn, skovbryn, diger og vandløb. Som det ses i figur 6.2 synes det store flertal, at det er OK,

hvoraf de fleste mener, at det bør ske på visse betingelser. 12% er imod og enkelte har ikke en holdning til rekreativ færdsel. Sorteret efter hyppighed er de nævnte 'betingelser' vist nedenfor.

- At man holder hunde i snor
- At man har fået lov til at færdes
- At man generelt opfører sig ordentligt
- At man tager hensyn til natur (specielt fugle nævnes)
- At man tager hensyn til afgrøder
- At man respekterer adgangsforbud (specielt jagt nævnes)

Figur 5.3.: Holdning til færdsel. Spørgsmålet lød: Hvad er din generelle holdning til folks færdsel langs hegn, skovbryn, diger og evt. vandløb?

Landmændenes interesser i at deltage omlægninger og andre tiltag

En vigtig del af undersøgelsen har været at få viden om landmændenes interesser i at deltage i forskellige ordninger, der understøtter grøn omstilling og klimatilpasning. For en række emner fik blev landmændene spurgt om de hver især kunne være 'interesserede', 'måske interesserede' eller 'ikke interesserede'. I tabel 5.10 ses at henholdsvis 14 og 8 landmænd var interesserede i at etablere nye solcelle og vindenergianlæg, hvor hoved parten af de solcelle-interesserede har eller har haft konkrete planer

Tabel 5.10 Interesse i nye vedvarende energianlæg

Ejernes interesse i div. tiltag ▼	A: Ejere interesseret	Ejere interesseret	Ejere måske interesseret	Heraf konkrete planer (% af A+B)
	Antal	%	%	
Solenergi	14	15	1	73
Vindenergi	8	9	3	9

I tabel 5.11 ses det, at der for omlægningstiltag er relative mange interesserede. For de der havde interesse i skovrejsning blev der videre spurgt om man i givet fald var interesseret i at beholde (eller sælge) jorden efter omlægning og om man havde – eller for nylig havde haft konkrete planer. 80% var interesseret i at beholde jorden efter skovrejsning, men en mindre andel (40%) ønskede at beholde jorden ved omlægning til lavbund.

Tabel 5.11 Ejernes interesse i at deltage i forskellige tiltag. Ved en fejl var det ikke muligt at svare 'måske' for flere tiltage

Ejernes interesse i div. tiltag ▼	A: Ejere interesseret Antal	Ejere interesseret %	B: Ejere måske interess. Antal	Ejere måske interess. %	Heraf interess. i at beholde jord (% af A+B)	Heraf konkrete planer (% af A+B)
Skovrejsning	37	40	35	38	66	25
Omlægning lavbund	20	22	10	11	40	17
Ny natur	46	51	*	*	*	*
Naturpleje	37	48	*	*	*	*
Permanent udtagning	26	29	16	18	*	*
Deltage i kollektive projekter ¹	56	62	14	15	*	*

1) Spørgsmålet lød: Hvis der gennem en fælles **natur- og landskabsplan** blev skabt muligheder for at koordinere og forbedre ansøgninger om støtte til fælles projekter, fx plantninger (skov, hegn, vildt), natur- og landskabspleje, etablering af vandhuller, lavbundsomlægning, biomasseproduktion, energiproduktion mv. ville du så være interesseret i at deltage?

Jordfordeling kan være en måde hvorpå landbrugere kan forbedre sin arrondering og erstatte marginaljorder med bedre jorder og dermed bedre kan deltage i omlægninger. Landmændenes interesser i at deltage i en eventuel jordfordeling fremgår af tabel 5.12. De fleste landmænd sagde 'ja' til spørgsmålet om interesse i at deltage. På spørgsmålet om det var som sælger, køber eller bytter (eller flere af disse samtidig) var de fleste interesserede i bytte jorder og derefter kom de købeinteresserede, men der er alligevel også pæn del der var interesseret i at sælge.

..

Tabel 5.12 Interesse i jordfordeling		Ja, antal ejere			Nej, antal ejere
Hvis der kom en jordfordeling ville du så være interesseret?		51			37
Hvis ja, som:	Sælger	Køber	Bytter	-	
	----- % -----				
Alle 'Ja'	40	58	74		
Ejet areal i alt, ha	3.373 ha	4.966	5.443		

Tidligere og fremtidige ændringer

Lodsejernes syn på tidligere og fremtidige ændringer giver information om dels de emner der opfattes som vigtige, dels ejernes værdier og opfattelse af udviklingen. Vi stillede derfor to åbne spørgsmål – først om vigtige ændringer i den hidtidige udvikling, dernæst om man generelt synes, at ens lokale sted var blevet et bedre eller dårlige sted eller ingen af delene. Vi har grupperet og sammenfattet svarende i tabel 5.13, hvor det fremgår, at de fleste mente, at lokalområdet generelt ikke var blevet bedre eller dårligere. Derfor kan man selvfølgelig godt mene, at nogle ændringer har været dårlige, andre gode. 23 mente området havde forbedret sig, 11 at det var forringet og også hos disse var der eksempler på både positive og negative forandringer. Landbrugets strukturudvikling mod færre landbrug var den hyppigst nævnte forandring.

Tabel 5.13 Lokalområdets udvikling. Spørgsmålene lød: *Hvad ser du som de vigtigste forandringer, dit lokalområde har undergået, siden du flyttede hertil / overtog ejendommen? Synes du, at området er blevet et bedre eller dårligere sted at bo, siden du flyttede hertil?*

Ændring	antal	Konkrete eksempler på ændringer nævnt med de fleste først, færreste til sidst
Ejeren har svaret at området generelt hverken er blevet bedre eller dårligere	51	Færre og større landbrug grundet sammenlægning (21), Ingen ændringer (13), færre fastboende (9), turisme (8), udviklingen i lokalsamfundet (6), udvikling i byerne (3), ændringer i landskabet og naturen (vindmøller, dyreliv og læhegn) (5), flere fastboende (2) færre lokale skoler (1), større vandværk (1).
Ejeren har svaret at lokalområdet er bedre idag	23	Bedre lokalsamfund, tilbud og sociale netværk (6), færre landbrug og husdyr, landbruget er effektiviseret (6), flere fritidssamsinge (4), positive tiltag for natur (1), færre fastboende og ændret lokalt liv (3), nyt vandværk (1).
Ejeren har svaret at lokalområdet er dårligere	11	Færre landbrug og husdyr (5), flere fritidssamsinger og færre lokale (4), færre butikker, mindre lokalt liv (3), færre fastboende (2), skole lukket (1).

De sidst stillede spørgsmål i interviewet handlede om ejerens syn på først sin egen ejendoms fremtid, dernæst på Samsø i fremtiden. Til det første svarede 46, at de forventer at ejendommen er intakt, 29 at den er opkøbt af større landbrug eller omdannet til fritidshus. Andre nævner at der nok vil være boliger på ejendommen. Omkring halvdelen forudser større forandring resten forventer uændrede ejendomme indenfor en 20 årig horisont.

Færre beboere og, sammenlægning med anden kommune var hyppige svar, ligesom usikkerheder omkring en evt bro var det. Strukturudviklingen mod større landbrug forventede mange, hvilket der også er indikationer på i synet på ejendommens fremtid. Nogle forventede/ønskede sig mere natur og mere vedvarende energi. Det sammen gælder mere natur. Man skal være opmærksom på at der er tale om svar på åbne spørgsmål. Når svarene handler om Samsø kan der både være pessimisme og håb indbygget i svaret

5.14 Ejendommens og lokalområdets fremtid ifølge ejeren

Hvordan tror du din ejendom ser ud om 20 år?

Ejendommen er stadig intakt uden større forandringer(46), Ejendommen er nedlagt eller kraftigt reduceret (opkøbt af større landbrug eller omdannet til fritidshuse) (29), andet, herunder udstykning af flere boliger på ejendommen og højere andel med natur (14)

Hvordan tror du Samsø vil være om 20 år?

Færre fastboende og/eller sammenlægning af kommune (37), udviklingen afhænger af bro eller hurtigfærge (19), færre og større landbrug (15), flere turister (10), mere natur og vedvarende energi (8), der er kommet en bro (3), andet herunder flere arbejdspladser, balance i turismen og mere økologisk landbrug (15)

Sammenfattende vurderer vi, at der gode forudsætninger for at landmændene på Samsø vil være interesserede i at deltage i opfyldelsen af de centrale mål i Trepartsaftalen.

Set i forhold til landmændenes interesse i forskellige tiltag og i forhold til målene i kommuneplanen og i trepartsaftalen vil det være oplagt at forsøge at få en stor del af kommende ændringer gennemført som del af større projekter. Gennem sådanne projekter vil man dels kunne finde helhedsmæssige løsninger i forhold til forskellige mål, dels tilpasse de konkrete ændringer til den enkelte landbrugers interesser og udviklingsplaner, bl.a. gennem jordfordeling.

6. Status – hidtil gennemførte møder og workshops (ved slutningen april 2025)

Møderækken startede d. 4. december 2024 med orienteringsmøde for de interviewede landmænd efterfulgt af et offentligt igangsætningsmøde med ca. 120 deltagere. I de første måneder er der afholdt fire workshops med eksperter udefra og nøglerpersoner fra Samsø. Emnerne har været landbrugets klimaomlægning, klimafokuseret turisme- og erhvervsudvikling (inkl friluftsliv), energiomstilling og CO₂-reduktion samt fremtidens arealanvendelse. Efter hver workshop var der offentligt møde om de samme emner, idet

workshop og møde om energiomstillingen blev slået sammen. Mellem 50 og 80 deltog i de offentlige møder.

På alle arrangementer blev der diskuteret og fremlagt ideer til den kommende plan. En samlet oversigt over konkrete forslag er vist i appendiks 1. For alle de mange andre inputs der har været på møderne henvises til kommunens hjemmeside:

<https://www.samsøe.dk/politik/groen-helhedsplan-for-samsøe>

På flere af de afholdte møder og workshops har der været diskuteret mulige større sammenhængende indsatsområder. Især tre områder har været fremhævet; Nordby Bakker, Stavns Fjord og området syd for Tranebjerg. De disse områder er beskrevet i appendiks 2.

Referencer

Friis, A. og Larsen, J. (1962) De Danskes Øer, Bd.2), Grafisk Forlag, København.

Larsen, G. og Kronborg, C. (1994) Det mellemste Jylland. En beskrivelse af områder af national geologisk interesse. Geografforlaget, Brenderup

Primdahl, J., Bojesen, M., Vesterager, J.P. og Kristensen, L.S. (2012) Hunting and Landscape in Denmark: Farmers' Management of Hunting Rights and Landscape Changes. Landscape Research 37 (6): 659-672.

Samsø Kommune (2021) Kommuneplan 21.

Steen, V. (1987): Danmark Østjylland. Gyldendal, København

Trap Danmark (2020) Samsø Kommune. Gads Forlag, København

Tybirk, K. og Manstrup, B. (2022) Naturen set fra Samsø. Turbine.

Appendiks 1 Bruttoliste over indkomne konkrete forslag.

For de mange andre inputs fra møder og workshops henvises til referaterne på hjemmesiden: <https://www.samsoe.dk/politik/groen-helhedsplan-for-samsoe>

- Økologisk forbindelse mellem Nordby Bakker og Stavns Fjord
- Ekstensivering, Rævebakkerne
- Stavns Made og Besser Made
- Bjælkerenden
- Mødelmose
- Skovrejsning syd for Tranebjerg og øst for Pillemark
- Skovrejsning ved Vesborg, hvor jorden ikke er så god
- Kragemosen og Væremosen – kunne blive den del af Nordby Bakker
- Koldby Kås kan blive et nyt turistområde. Naturpark Svanegrund kan være omdrejningspunktet for et informationscenter, der kan trække turister. Tre områder; Ballen, Nordby og Koldby Kås
- Laksefarm i Nordby Bugt bør sløjfes
- Et nyt stisystem fra Tranebjerg til Besser Made ville forbinde området hele vejen til Nordby. Sti fra Ballen til Brundby findes allerede i dag. Der er derfor næsten 20 km sammenhængende sti.
- Forslag om et muligt stisystem fra Fogedmark til Tranebjerg og så op til Stavns Fjord.
- Fortidsminder på Sydøen ligger midt på markerne. Ønske om at der kommer nogle stier på disse marker og at der kommer nogle guidede ture til turister.
- Mosen nord for Tranebjerg kan forbedres som rekreativt område.
- Fra Tranebjerg mose ved Sørenden udspring skal der være en bræmme på 5-10 meter til gangsti langs hele Sørenden
- Kritisk genbesøg af kommuneplanens skovrejsningsdel
- Eksisterende vandreservoarer skal kunne tælle som vådområder
- Forbinde resmisser og læhegn og medtage sådanne plantninger i skovrejsningsopgørelser
- Lundgårde og nedre del af Dallebækken ekstensiveres og vådlægges
- Udtagningskonsulenten skal inddrages
- Der skal være arealudlæg til alle slags turisme – kortlægning af behov for erhvervsjord, byggegrunde og overnatningskapacitet
- Sammenhængene stier og plads til børnefamilier – madpakke steder
- Mere formidling af kultur- og historie
- Primitiv overnatning har et stort potentiale
- Organiseret ornitologisk tilgang – Stavns Fjord (uden at forstyrre fuglene)
- Udlæg til boliger til unge mennesker som skal have et sted og bo ved lærepladser.
- Læhegn og andre plantninger kan sammentænkes som sammenhængende korridorer. Renoveringen af de gamle læhegn er også relevant i et skovrejsningsperspektiv
- Forslag om 10 meter (eller bredere) rundt bræmme langs hele øen.
- Forslag om forsinkelsesbassiner langs eksisterende vandløb.
- Forslag om udtagning langs Græsløkkerenden
- Sted til præsentation af fødevareproduktion
- Overnatningsteder til sæsonmedarbejdere
- Arealer til oplevelser (Kolby Kås havn og 'dark sky')

- Borgerenergifællesskaber og energilagring – starte med at undersøge interessen
- Viden- og idédeling om energibesparende tiltag – åbent hus arrangementer
- Genbrug af byggematerialer – starte i det små: lille område ved affaldscenter Harpesdal
- Affald som resource inkl kompostering
- Omlægning af eksisterende boliger til bofælleskab - boligbytte

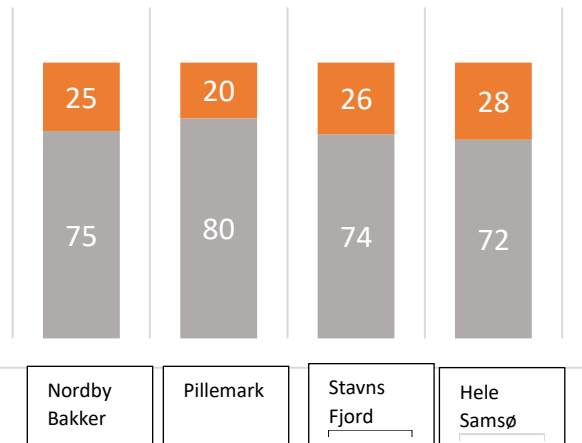
Appendiks 2 Større sammenhængende indsatsområder

Tre større indsatsområder er blevet fremhævet på flere møde og der har været ønsker om udvidelser af disse på de sidst afholdte møder 31. marts. De tre områder, Nordby Bakker, Stavns Fjord og Pillemarksområdet er vist på kortet nedenfor

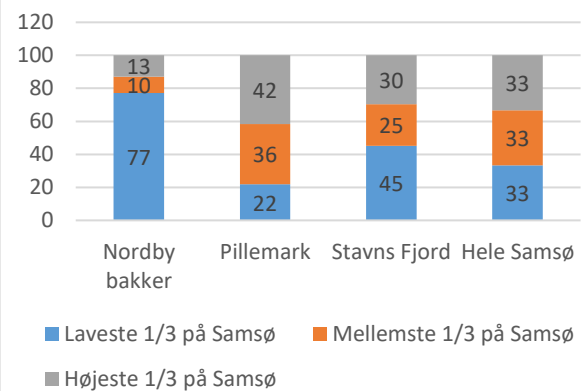

LANDBRUGSAREALER (%)

■ Landbrug ■ Ikke landbrug

Landbrugsjordens Dyrkningsværdi (%)

Appendiks 3 Områdebeskrivelser Samsø – se figur 3.3 i selve teksten

1. Nordsamsøs bakkelandskab

Sammen med Stavns Fjord er dette område blandt Danmarks særligt værdifulde naturområder. Terrænet er stærkt kuperet med høje klinter og erosionsskår fra kysten og kortere eller længere ind i baglandet. Jorden er sandet, dyrkningsværdien lav. Hovedparten af arealet er vedvarende græs, men der er også felter med brak, krat og småskove. Området er af både videnskabelige og rekreative grunde af høj bevaringsværdi. Med øgede vedvarende græsarealer vil disse kvaliteter styrkes.

2. Mejlskov gårdlandskab

Landbrugsområde med plateau og sydvendt bakkeside. Jordbunden er sandet. Der er en lille skov, ved kysten en campingplads og flere vådområder og potentielle vådområder. Meget fin sandstrand langs kysten. Potentiale for øget naturindhold.

3. Nordby bakkeside

Landbrugsområde på højderyg og østvendt bakkeside med sandet til gruset jord på de højeste dele og lerjord mod øst. Nordby er med sin koncentriske vejstruktur omkring gadekæret, byggeskik og sluttede karakter af høj kulturhistorisk værdi. Nordby Kirke ligger – usædvanligt for danske landsbykirker – midt på bakkesiden, fri af nabobebyggelse. Også pakkecentralen for grøntsager markerer sig i visuelt. Bygningerne kunne visuelt dæmpes med store træer. Landskabet er enkelt og karakterfuldt. På højderyggen kunne overdrevskarakteren i område 1 udvides ved omlægning af marker til vedvarende græs. .

4. Østermark landbrugsslette

Landbrugsområde på lavtliggende, bølget slette med både ler- og sandjord. Østermark er en husmandsudstyknings med retvinklet struktur, nord for er et mosedrag, mens den sydlige del mod Mårup Havn er bebyggelsesfri ager. En enkel klar karakter som landbrugslandskab. I den sydlige del er der mulighed for – med relativt få omlægninger - at etablere en dyrkningsfri 'korridor' langs kysten som forbindelse mellem de store naturområder i Nordby Bakker og Stavns Fjord. Tæt på Mårup Skov kunne 'korridoren' være bevokset men ved resten af kysten mod Mårup havn bør det være vedvarende, ekstensivt græssede arealer, så udsigten over havet bevares.

5. Nordby Hede

Naturpræget, lavtliggende slette på sandjord. Langs østkysten er et mønster af parallelle strandvolde. Den lyngbevoksede Østerhede vidner om landskabets karakter før Mårup Skov og Trekanten blev plantet. Produktionsværdien for fyr, gran og birk her er lille, men skovene har potentiale for øget biodiversitet og rekreation. Ved Mårup ligger et stort sommerhusområde, hvor den ældste del i syd ligger i skoven, mens den yngste uformidlet skyder sig ind i agerlandet. Bortset fra Mårup og sommerhusområdet er arealerne bebyggelsesfri. Nordby Hede har stor naturmæssig og rekreativ værdi, og det kompletterer og delvis forbinder Samsøs andre to store naturattraktioner, Nordby Bakker og Stavns Fjord.

6. Stavns Fjord

Unikt naturområde som også omfatter Besser Rev og alle holme i og ved Stavns Fjord. Arealet er hovedsageligt lavbund, hvorpå markante bakkekupler rejser sig. På den største ligger Stavn. Også de fleste af holmene er enkeltbakker. Besser Rev strækker sig ud som en beskyttende arm om fjorden. Ved Stavn er der landbrug på sandet jord, nord for

agerlandskabet et sommerhusområde og syd for flyveplads anlagt i Stavns Made. Der er vedvarende græs både på strandenge og overdrev. Oplevelsesmæssigt er fjorden både storslået og detaljerig, ligesom den på en umiddelbar måde fortæller om istidsdannelse og nutidig dynamik af kyster og af biotoper. Området er af både videnskabelige og rekreative grunde af høj bevaringsværdi og har yderligere potentiale.

7. Toftebjerg mosaiklandskab

Bølget slette med enkelte, markante bakkekupler. I den sydlige og nordlige del sandet, ellers lerjord.

Mosaikken består af ager, brakmark, frugtplantage og vådområder. Læhegnene giver landskabet en lukket karakter. Bisgård Mark er en husmandsudstykningsstruktur med retvinklet struktur. Mellem vestkysten og Havvejen er en bræmme med strandvegetation. Potentiale for mere klar struktur og øget naturindhold.

8. Besser Made lavbundslandskab

Selve Maden er et inddæmet lavbundsområde mellem Stavns Fjord og Besser hvor tørlægningen i dag er opgivet. Maden er yderste del af dalen omkring Sørende, Samsøs længste vandløb, der udspringer ved Tranebjerg. Også vandløbet Græsløkke Rende med udspring ved Østerby ender i Maden. Før udløbet i fjorden bliver vandet i et rør pumpet ud i havet. En del af de tidligere enge er nu tilgroede moser. Sammen med tætliggende levende hegn får området derfor en lukket karakter i lille skala. Det centrale store lavbudsområde har glidende overgange til højbundsjordene. Potentiale som økologisk og rekreativt forbindelsesled mellem Tranebjerg Mose og Stavns Fjord, og for mere klar struktur og øget naturindhold.

9. Besser gårdlandskab

Halvøen har et bevæget terræn af lerjord, hvorpå der ligger to rækker bakkekupler parallelt med kysten. De komplekse terrænformer er igen overlejret af et gårdlandskab med retvinklet markstruktur. En del gamle, store bevaringsværdige træer – kunne suppleres med nyplantninger på udvalgte steder. Der er flere karaktergivende, stynede popler i skel. Samspillet mellem naturgrundlag og kulturhistorie resulterer i et kystlandskab med en stærk identitet og karakter.

10. Sælvig rekreationslandskab

En enklave ud mod Sælvig domineret af to sommerhusområder. Derudover er der små dyrkningslodder og et par små skovplantninger. Potentiale for mere klar struktur og øget naturindhold.

11. Vestermark småbrugslandskab

Bølget slette med sandjord. Tæt struktur af læhegn og marker hvor en stor del bruges til grøntsager. Vide udsigter over Ringebejrg Sand. Et dyrkningslandskab med en klar struktur.

12. Pillemark bakkelandskab

Langstrakt område med stor indholdsrigdom og kompleksitet. På en bølget til bakket grundflade med spredte vådområder, er der rækker af markante bakkekupler parallelt med kysten. Jorden er sandet, markerne er små med markante markskel, og bevoksningerne giver landskabet en lodden karakter. De vekslende dyrkningsbetingelser medfører en mosaikstruktur af marker, små skovplantninger, frugtplantager, moser, brakmarker og vedvarende græsarealer. Fogedmark er et sommerhusområde vest for Pillemark og ved Kolby Kås ligger en campingplads og et sommerhusområde. Landsbyerne Onsbjerg, Pillemark, Hårdmark og Kolby ligger på grænsen mellem dette, komplekse bakkelandskab i

vest og det åbne, enkle landbrugslandskab i øst. Området er af høj værdi både oplevelsesmæssigt og kulturhistorisk, og det har potentiale til at dets særegne karakter kan styrkes. Området kan rumme småplantninger uden at det forringer landskabets kvaliteter.

13. Pilemose landbrugslandskab

Åbent, enkelt landbrugslandskab hvor Pilemosen ligger i et øst-vest orienteret bækken, der er rumligt begrænset af bugtede dalsider. Det højereliggende plateau er bølget til bakket. Jorden er leret og næsten al areal er opdyrket.

- 14. Tranebjerg Mose.** Mosen rummer søer, krat, og småskovsplantninger, men også marker på lavbund. Visuelt domineres landskabet af store erhvervsbygninger. Med nærheden til Tranebjerg og den lave dyrkningsværdi har mosen potentiale til at blive et værdifuldt rekreativt område, og sammen med område 8 blive del af et naturbånd mellem Tranebjerg og Stavns Fjord.

15. Langemark rekreationslandskab

Lavtliggende bølget slette med mosearealer hvor bakker med flad top rejser sig. Overvejende sandjord. Golfbanen i den nordlige deler fint indpasset i landskabet med spredte naturområder mellem golfarealerne. Mod syd en lille sommerhusudstyknings. Dele af det sydlige område er præget af naturlig succession dvs. med nye skovarealer i udvikling. Potentiale for mere klar struktur og øget naturindhold.

16. Trekroner landbrugslandskab

Bølget til bakket terræn med spredte bakkekupler, mest lerjord. Der er små skovparceller i det intensivt dyrkede agerland. Et enkelt og karakterfuldt landbrugsområde.

17. Ballen kystzone

Randbebyggelsen på begge sider af vejen består af både helårs- og fritidshuse, miljøet har en farverig karakter. Ballen gamle havn og den ældre del af byen danner et fortættet og attraktivt miljø. Færgehavnen ligger fri af byen. Stedvist potentiale for miljøforbedring mere klar afgrænsning med det omgivende landskab.

18. Tranebjerg by

Samsø's hovedby med service, udvalgswarebutikker og administration. Beliggende centralt på Samsø's sydlige del med en hovedgade der slynger sig mellem markante bakker. Stedvist potentiale for miljøforbedring mere klar afgrænsning med det omgivende landskab.

19. Kildekær læhegnslandskab

En bakkeside slynger sig gennem området med et bølget plateau over og jævnt terræn med en del lavbundsarealer ved foden af bakken. Skalaen er lille og der er både levende hegn og spredte småplantninger. Jordbunden er vekslende mellem ler, sand og lavbundsjord. Potentiale for mere klar struktur og øget naturindhold. Lavbundsområdet kunne udvikles til en mosaik af åbent lavbund og våd skov

20. Brundby bakkelandskab

Brundby er lejret lavt i et storformet bakkelandskab. Bakkeformationerne krydses af de retlinede ejendomsskel fra stjerne- og kamudskiftningen. Der er spredt træ- og buskvegetation i ejendomsskellene. Jordtypen er ler, alt areal er opdyrket og landskabskarakteren er enkel og klar.

21. Permelille bakkelandskab

Bølget til bakket terræn med lerjord. Åbent landskab med spredte lunde og mindre vådområder. Landsbyerne Permelille og Ørby har klare, skarpe grænser til det omgivende landskab.

22. Brundbymark småbrugslandskab

Bølget slette med lerjord hvor den retvinklede markstruktur fra den oprindelige husmandsudstyknings giver landskabet identitet og en enkel karakter i samspil med kysten. Særlige den syd-nordgående vej parallelt og tæt på kysten rummer landskabsmæssige kvaliteter.

23. Brattingsborg herregårdsmarker

Storformet bakket terræn med lerjord. Et åbent, usammensat agerlandskab i stor skala, hvor al areal er opdyrket. , . Terrænbevægelserne opleves uden andre landskabstræk undtagen enkelte plantninger på bakkekupler. Karakteren af markant herregårdslandskab står i tydelig kontrast til naboområderne med kompleksitet og lille skala.

24. Grydenæs mosaiklandskab

Slette med bakkekupler på leret jord. Mellem marker i lille skala er flere lundplantninger og levende hegn. Flere forvoksede juletræsplantninger – kunne udvikles som skovbevosninger eller afvikles. Potentiale for øget naturindhold.

25. Seje Græs lavbundslandskab

Lavbundsområde med små, markante enkeltbakker og smålunde, jordtypen er sand og tørv. Området er bebyggelsesfrit. De parallelle levende hegn giver klar orientering. Potentiale for mere klar struktur og øget naturindhold.

26. Brattingsborg Skov

Bakket terræn, den østlige del af skoven er på lavbund. Varieret skov med ret små parceller af forskellig grundform. Overvejende løvskov med et islæt af lysninger og nåletræ. Kystbræmmen har karakter af overdrev med småskov. Bygningsanlægget med slot og park, der er af stor æstetisk og kulturhistorisk værdi, ligger karakterfuldt på kanten af skoven, ud mod markerne. Hele området er også både rekreativt og naturmæssigt af højeste værdi.

27. Almind Mose lavbundslandskab

Lavtliggende slette på sand og tørvejord, hvor mindre bakker stikker op som holme. Størstedelen af den tidligere mose er opdyrket, langs kysten en smal nåletræsplantning. Potentiale for øget naturindhold.

